

Бүгд-Монголой ҮНЭН

ВКП(б)-ийн ОБКОМ ба
УЛАН-УДЫН ГК-гэй
Болом БМАССР-ий
ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ
ОРГАН

№ 36 (4418)
1944 оной
ФЕВРАЛИЙН
20
ВОСКРЕСЕНЬЕ
Сам 20 нүгдэл.

Ехэ өхэ европейснэ арминуудһаа эгээн залуу болохо Улаан Армийнэй энэ алдартай найхан үдэртөө улам бүхэжөөд бэе бэхитэй болоод өрөжэ ябана.

„Правда“

УЛААН АРМИЙН 26-даху ЖЭЛЭЙ ОЙН УРДА ТЭЭ

Зургаа хоолой байгаа манай орон болбол советскэ арадай инаг аша ура, тэрэнэй эгээн үнэтэй юмэ болохо Улаан Армийн алдартай найхан ойн үдэрье найдралхэе байна. Улаан Арми дотор арад эвэй архим, түрүү заргыя хүбинь, тэрэнэй үнгэ шэмэгинь байлаг. Өөршгөө Улаан Арми тухай советскэ хүнүүдэй үдэр бүрин оролдог болобо энэ найдралхэ илангада эли тодоор харуулагдаха болоно, ушарынгаа хадаа арад оной үмэнэнь өөбэднэгөө сэргэлтэй, Яхэ ороноо аршалан хамгаалагдаха нигэжэ инаг дуратайгаар халуун зүрхэнь хандаха ябадаг гэжэ эвэнэй урда тээ хэзээшье байгаагүй юм.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайны эхилһинэе хойшо Улаан Арми тэрэнэй, ойн үдэрье гурбадаха найдралхэинэй гэжэ. Ехэ өхэ европейскэ арминуудһаа эгээн залуу болохо Улаан Армийнэй энэ алдартай найхан үдэртөө улам бүхэжөөд, бэе бэхитэй болоод өрөжэ ябана. Улаан Арми болбол бидэний омгорхой хүн.

Ненедүүднэ хаража байгаа Улаан Армийнэй туйлажа байхан илалтануудай агуухэ удхаманартай байханынь хэдэн мянгад километр сүлөөлгэднэн газар, олон миллион дайсанай хүрүндэ дараһаа элээр харгана. Гитлеровскэ армийн зүүн тээшэ, Волга тээшэ дугтаһан ябадаг үнэхөөрөө тохтортой, үхэжэ хосорхо тээшэ эшгэбээр дилдэхэ тээшэ ябаниннь бүсэдэ эли тодоор харгана. Немецкэ дээрмшдэй мохоо молхи, харгалган, авантюристическэ стратегие Улаан Армийн гүзэй, сөсэм-гээн, тон нарин сталинскэ стратеги хаа сохибо. Түүхэтэ дай найдаануудта гитлеровскэ армийн хүсьень баража балбаад, Улаан Армийнэй дайлагдаха үхсэдэ өөршгөө гарта бүтөөр алаһан байна. Сталинград шадар немецүүднэ шаламар бэрхээр маневр хэжэ хүрэлдэ болон үгы хэжэ ябадаһаа хойшо Улаан Армийн зогсологүй довтолхо, советскэ газарыя хаана яанагүй немецүүднэ сэбэрлэхэ ябадаг ахилһан байгаа.

Өөршгөө 26 жэлэй ойн үдэртэ Улаан Армийнэй дай найдаанууд соогуур гайхамшаг бэрхэ бөөцүүднэ, эрдэм шадабари эхэтэй болоон офицерууднэ, сэрэгүүднэ хуульчдөө угаа шаламар генералууднэ ургуулан хэвэрэ арми болжо өрө. Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайны героическэ түүхэ домог болбол гансахан аралхэг зоригто баатаршалаг нууцар баш, мүн гайхамшаг бэрхэ сэрэгэй шадбар мэргэжэлэй эрхим жашаанууд дүүрэнхэй.

Унгэршнэ жэлэй довтолго байлаанууд соогуур манай сэрэгүүд мүнөө сагай дай хэжэ дүршэлтэй боложо байжан байха юм. Манай офицерууд болон генералууд сэрэгүүднэ шаламар бэрхээр хүтэлнэ, сэрэгүүднэ хүтэлхэ эрдэм мэргэжэлнэ амжалтатай найхан шудалһан. Улаан Армийнэй эгээн хүсэтэй ба хатууражан мүнөө сагай арми болоод байна” (И. Сталин).

Өөршгөө Улаан Арми советскэ арадай инаг дуратайгаар хандаха ябадаг тинимэ гашгүйгэ хэ.

Улаан Армийнэй мүнөө сагай эгээн хүсэтэй арми болохон, юудоб гэхэдэ тэрэ хадаа эгээн хүсэтэй мүнөө сагай гүрэнэй арми гэжэ, юундэб гэхэдэ тэрэ хадаа хүсэн гүгэ советскэ аралтай мяха шуванай холбоотой байна гэжэ. Дайсаана дараха эсэсэй илалта тээшэ тарание илалтын замаар манай Верховно Главнокомандагшга нухар Сталин хүтэлжэ байна. Улаан Армийнэй түүхэ домогын бүхынь нухар Сталинэй нэрэтэй табаргагүй холбоотой юм. Сталинэй нэрэ алдары сэлхэлдээ ханажа ябадаг Улаан Армийн бөөцүүд, офицерууд боло генералууд дайлагдаха, тинь бүхы советскэ аралтай илалта туйлаһан.

Улаан Армийнэй алажа байхан ушарын хадаа бата бэх болон тон найдамтай тилтэй байна. Эсэгэ ороноо хамгаалгын дай гэжэ бүгдэ арадай дай мүн. Ехэ ороноо хизааргүй дуратай байхан нэгэлэмэл үндэр дээдэ мадарал бүхы советскэ хүнүүднэ хуульч. Өөршгөө орон нутагнэ шэнэдхэн байгуулын түүхэ советскэ хүнүүдэ дамы ажаллаагүй. Тэхээр фабрика болон заводууднэ байгуулажа, хүдөө ажалда мүнөө сагай техникэ оруулажа, советскэ ажылбидлал байхы халбаринуудта социалистическэ байгуулаһы улам ехэ болгожо нийэ ехэ амал хэжэдэ Улаан Арми тухай угаа ехэ оролдог гаргаба гэжэ. Нуртай хатуу түүхэтэ амал советскэ аралтай Ехэ ороноо аршалан хамгаалажа байхан өөршгөө хубуудтэ эрхим дээшэ шанартай буу элсэгнэ улам ехээр үгэжэ байна. Мүнөө манай арад ажал үйлдэ-барингөө тусбүүднэ болзоороо урда дүүргэжэ, алдарта ойн үдэрье угтажа байна.

Немецкэ эзэмдэгдэхэ Улаан Армийн сүлөөлгөн газар дээр украинскэ аралдай дунда угаа ехэ патриотическэ хүдөөн цэлгэрэхэй, Гитлеровскэ дарлалтаһаа мултарһан хүнүүд өөһөнгийн эжэл сэжэ олоһон нөөсэлгнэ Улаан Армийдэ бэлдэ болгожо үгэнэ. Нухар Сталиндэ амгаһан тэдэнэй үнэн зурханы башга хадаа Ехэ ороноо, Улаан Армидаа тэрэнэй алдартай илалтанууднэ амжилан зоригжуулгаша нухар Сталиндэ инаг дуратай байхан халуун дуулан үгэнүүдэр дүүрэн байха юм.

„Героическэ Улаан Армийн гээ илалтанууднэ хаража омгорхой байхадаа бид болбол манай колхозны болон биднине немецкэ фашистскэ хара золигуулаһаа сүлөөлгэднэн түүхэ үнэн зурханы баясхалан хурганб. Мүнөө фашизм дарлалта үшөө зобооор байхан манай ахалуудэр болон агаша дүүвэрнэ тон түргэнэр сүлөөлгн туйлада, дайсаиннэ дараха эсэсэй илалта туйлаһан туйлада „Черниговщины колхозник“ гэжэ танкова колонно байгуулаха харгэт өөршгөө үхсэн эвэрһөө 100.000 тухариг оруулбаб — гэжэ Кировай нармажтэ колхозтой түрүүлгэжэ нухар Фелор Николаевич Папка бэлэнэ.

Тинимэ башгагүй ибаа олоо. Оборонны харгэт шан аоригтойгоор ажаллажа, үхсүнгөө нөөсэлгнүүднэ үргэл болгон үгэжэ байхан советскэ хүнүүд довтолго оайгаа Улаан Армийн гээ дайшалхы хүсье бүхэжүүднэ гэжэ.

Улаан Армийнэй арадуудай хани барисаан дээрэ байгуулагдахай. Энэ хадаа тэрэнэй хүсэһэй нэмжэ нэгэ буагаһай ахилһинэй гэжэ. Тэрэ хадаа өөршгөө бодото бээр арадуудай дайшалхы хани барисаан болоно. Аха дүүрэн шани гар гарһаа барисаан ородуу, украинцууд, белоруссууд, грузинууд, ачманууд, узбегүүд, казахууд, литовцууд, латышууд, эстонцууд ба Советскэ Союзай арад зон бүгдөөрөө немецкэ булмтаргаштад сэрэгүүднэ тэмсэжэ байна. Өөһэднэгөө арадуудай эрхэ сүлөөтэй болохын түүхэ польско, чешскэ, югославскэ ардуудай эрхим хубууд Улаан Армийн хамта баатарлиггаар дайлагдаха.

Улаан Армийнэй улам бүхэжэжэ бээс байлажа байна. Тэрэ хадаа дай найдаанууд соогуур эрдэмтэ нурана. Тэрэ хадаа сэрэгэй хэрэгэй шэнэ наукине болон өөршгөө амжилтатэй шэнэ формине байгуулаха. СССР-эй Верховно Советэй Х Сессиян гарганан законой өноор Союзта республикануудта өөһэднэй сэрэгнэ бие билгэхэ ябадаг болоод Эхэ ороноо аршалан хамгаалагша, Советскэ Союзай найдалтай түшэг тулгуур болохо улаан Армийн улам бүхэжүүдэ болоно.

Дайн сэрэг болоод манай бүхы арад хаа эгээн ехэ оролдогто гаргахы арине. Дайсан болбол нэгшэ километр советскэ газары найлаагүйгөөр орхиногүй. Зүгөөр дайсын үдэрье үдэртэ улам нуларна. Дайсаһай резервнэ бардаха туман тэрэнэй галуу ашаһан бүри ехэ болоно.

Манай инаг вөждэ болон полководцев, Советскэ Союзай агуухэ Маршал нухар Сталинэй ударидалга хоро ябажа, дайсаана дараха эсэсэй илалтын сагыне дугалүүднэ туйлада бид бхы хүсээсэ зангаһан гаргал.

(Февраллин 17 ой „Правдн“ түрүү бэшгнээ).

БМАССР, Сэлэнгын район „Коммунизм“ гэжэ хүдөө-ажахын артелиин түрүүлэгшэ нухэр ЗОРИКТУЕВТА Партийна организациин секретарь нухэр ДАБАЕВТА

Дайшалхы самолет бүтээлгэдэ 200 мянган түхэриг сугдлуһан „Коммунизм“ колхозной өрөгтэй эмэгтэй колхозникуудта минли аха дүүгэй ама р мөндые ба Улаан Армийн баясхалан хурхэгнэ гуйнаб.

СССР-эй Верховно Советдэй Президиумэй Указ Генерал Дуайт Д. Эйзенхауэрые Суворовой 1-дэхи зэргын орденуор шагнаха тухай

Советскэ Союзай болон Америкын Холбоото Штадуудай нийтин дайсан болохо гитлеровскэ Германиядэ эсэргүүсэн Хойто Африкада болон Италиядэ сэргүүдэ хүтэлжэ болон англо-америкянскэ элсэгтэ хүсэнүүдэ десантна ба дайшалхы абуулгануудай үргэн ехэ тусбые бэлдүүлжэ хэрэгтэ гайхамшаг амжалта туйлаһанайн түүхэ Дунай далайн оршондо боложо байгаа дайны газарта союзникуудай элсэгтэ хүсэнүүдэй главнокомандагшга байхан генерал ДУАЙТ Д. ЭЙЗЕНХАУЭРЫЕ СУВОРОВОЙ 1-ДЭХИ ЗЭРГЫН ОРДЕНУОР шагнаха.

СССР-эй Верховно Советдэй Президиумэй түрүүлэгшэ М. КАЛИНИН. СССР-эй Верховно Советдэй Президиумэй секретарь А. ГОРКИН. Москва, Кремль. 1944 оной февраллин 18.

Советскэ Информбюрооо Февраллин 18-ай оперативна мэдөөнһээ

Февраллин 18-ай туршада ЛУГА городоо баруун-урдуур ба урдуур инаһай сэрэгүүд байлдаатайгаар урагшаа дабшажа, хэдэн буурын газарнууднэ ээлэб.

НОВГОРОДНОО баруун-урдуур манай сэрэгүүд довтолго байлаанууднэ хэжэ зуураа Ленинградскэ областин районно центр болхо ШИМСК гэдэг түнэрэнэй төмө станцине, мүн тэршөлөн НИЖНИЙ ПРИХОД, ВЕНКА, СТАРЫЙ ШИМСК гэдэг буурын газарнууднэ ээлэб.

ИЛЬМЭНЭЙ буурыа урдуур манай сэрэгүүд довтолго хэжэ, түнэрэнэй үзэл болохо СТАРАЯ РУССА гэдэг городо байлдаатайгаар ээлэб, мүн тэршөлөн 40 гаран бусад буурын газарнууднэ тэрэ тоод ПАРФЕЕВА, БОЛЬШАЯ КОЗАНКА, ЧИРИКОВА, ПЕННА, НАГАТКИНО, ОЖЕДОВО, ВЕЛИКОЕ СЕЛО, ЛОСЬТИНА, СОКОЛОВО, БАЙНОВА, СВЕТОГОРША гэдэг буурын газарнууднэ ээлһэн байна.

ЗВЕНИГОРОДНОО хойтуур манай сэрэгүүд баһалгэднэн немецкэ сэрэгүүднэ усадһанайн лүүлээр ШАНДЕРОВКАБАА урдуур амал ба туша соогуур хоргодожо байхан дайсанай бутархай хэбэр бүлгүүднэ бүршүһэн үгы хэбэ.

Фронтн бусад участогууд дээрэ тагнуул, артиллерийско-наплетно буудалдаан, хэдэн газарта бага зэргын удхаманартай байлдаанууд болобо.

Февраллин 17-ой туршада манай сэрэгүүд бүхы фронтнууд дээрэ 61 немецкэ танк гэжээн ба үгы хэһэн байгаа. Аларта болоһон байдаануудта, эвгитнэ артиллерийн буудалгаар дайсанай 12 самолет унагаагдаа.

Республиканска выставкомдо Хүдөө-ажахын аймагуудай выставкэнүүдтэ хабаадагшадта дипломууд олгогдобо

Мухаршэбэрэй аймагнаа: 1-ДЭХИ ЗЭРГЫН ДИПЛОМ

«Путь Ленина» колхозной таран ажалай бригадада (Бригадирин нухэр Горюховский, Октябрьскэ сельсовет) — энэ бригада 200 га газарта дунда жэшээгээр гектар бүхжэй 18 центнер таря ябаһан байна.

Угольни Александр Леонтьевича — (Хара шэбэрэй сельсоветэй «Путь Октября» колхозной эвсөөл) — үнэрэнэй жэлдэ смекляк үндэр ехэ ургаса туйлаһан юм.

Гороховский Николентий Яковлевича — Октябрьскэ сельсоветэй «Путь Ленина» колхозной таран ажалай бригадирин бригад. Энэ бригада үнэрэнэй жэлдэ зноурта 200 га газарта дунда жэшээгээр га бүхжэй 18 центнер таря ургуулын байна.

Балмаракшеев Дамбада — Үнэрэнэй эвсөөл тархууларын сезон соо комбайнаараа 186-най ороло 506 га таря урхалта зуураа 692 килограмм горюч алмаһан Шуулын МТС-эй комбайнер.

2-ХОИ ЗЭРГЫН ДИПЛОМ

«Комсомола» колхоздо (түрүүлэгшнэй нухэр Дашев, Залдлийн омон) — энэ колхоз адууһа малай тоо толгойе олошоруулаха түрэнэй тусбые адуу моридой — 100 процент, эбэртэ томо малай — 105 процент, хонь-ямаһай — 104 процент, галаһай — 110 процент дүүргэһэн байна. 236 үзэһинэ 251 толгой элүүр амал тугал ажажа, бүрин бүтэн тулжүүдхэнь гадна аймалгаһаа бусад колхозуудта 800 толгой хонь худалдаһан байна.

«Красный Заган» колхозной орондой бригадада (Бригадирин нухэр Свиричев, Ново-Зангажскэ сельсовет) — үнэрэнэй 1943 ондо 5,6 га газарта га бүхжэй дунда жэшээгээр 300 центнер капуст, 2,1 га газарта 250 центнер помидор, 2,5 га газарта 223 центнер үтэрсэ ябаһан байна.

Калининэй нэрэмжтэ колхозной МТФ-тэ (МТФ-е дагшга нухэр Рогова, Сутяйн омон) — 128 үзэһинэ 124 тугал ажажа, баранинь мал болгохо зуураа малай тоо толгойе олошоруулаха түрэнэй тусбые 121 процент дүүргэһэн байна.

Самурава Аннада — Ново-Зангажскэ сельсоветэй «Красный Заган» колхозной орондой бригадада (Бригадирин нухэр Свиричев, Ново-Зангажскэ сельсовет) — үнэрэнэй 1943 ондо 5,6 га газарта га бүхжэй дунда жэшээгээр 300 центнер капуст, 2,1 га газарта 250 центнер помидор, 2,5 га газарта 223 центнер үтэрсэ ябаһан байна.

Рогова Степанжидда — Сутяйн омондой Калининэй нэрэмжтэ колхозной МТФ-е дагшга Нухэр Рогова болбол үнэрэнэй жэлдэ малай тоо толгойе олошоруулаха талаар бага бша амжалта туйлажа, тусбые 121 процент дүүргэ.

Суворовой 2-дэхи зэргын орденной кавалер, танкова сэрэгүүдэй генерал-полковник П. А. РОТМИСТРОВ. (ТАСС-эй фотохронико).

Хабарай тарилгада хаһа соонь бэлдэхэ!

Тракторнууднэ түргэнөөр ба найнаар заһабарилха

ССР Союзай Совнарком болбол 4-дэхи кварталай трактор заһабарилха тусбый гүвсэхэднэ тариха үзэхэ зуура манай республикын МТС-үүдэй худалдарины хажалтнэй дээрэ тоолоһон байна. Промышленостнэй энэ үндэр сэжэгтэ манай республикын МТС-үүдэй худалдарины орог долоотар хүлэжэ, ажалай шэнэ дэргэлтэй гаргаба. Түрүү МТС-үүдэй коллективнууд трактор болон хүдөө-ажалхы машинэ эмсэлүүдэй заһабарины болзоһонго урид дүүргэхын туйлада шэнэ шэнэ уялганууднэ өбөхэй.

Трактор заһабарилха февраль һарын түрүүлшн 10 хоногтой дун гаргалгаар 44-эй оролодо 46 трактор заһабарилха, жэлднэгэ тусбые болзоһонго урид дүүргэһэн Хажынын МТС мурсындэ урднэга өноор илгэднэн һури эвэнэ.

Хоёрдохи һууриин 43-ай оролодо 42 трактор заһабарилха, жэлднэгэ тусбые, 97,6 процент дүүргэһэн Чесанын МТС элэнэ. Энэ МТС мангына февраллин түрүүлшн 10 хоног соо ехэ амжалта туйлажа. Бусдын һара соо 8 трактор заһабарилхан оролодо түрэнэй минил 10 хоног соо заһабарилха.

Энэ һарын түрүүлшн өрбөн хоног соо зарим нэгэн МТС-үд ажал хүдөө-ажалхы зүбөөр эмсэлдэхэ, тракторнуудта заһабарилда ургалта үгэб. Бага-Куналейн МТС февраль һара соо һүсэһэй ороло 10 трактор заһабарилхан оролодо түрүүлшн 10 хоног соо 5 трактор заһабарилха гаргаа.

Түрүүлшн 10 хоног соо 6 трактор заһабарилха гэрэлһэн Саятын, 4 трактор галаһан Эгэлтын МТС-үүд хоньгалттай худалдарины.

Үнэрэнэй жэлэй 4-дэхи кварталай үе соо трактор заһабарилха талһар түрүү МТС-үүдэй зэргэһа ябаһан Тимлюйскэ МТС үнэрэн 10 хоног соо заһабарилха үзэгнэй трактор гаргалгай. Түүхтэй үелд, мангына февраль һарын түрүүлшн 10 хоног соо заһабарилха нэгшнэ трактор гаргалгай, Торгин, Закаменой болон Кабанскын МТС-үүд трактор заһабарилха тусбые тайлдуулажа байхан хэбэрээ. Тимлюйскэ зарим нэгэн МТС-үүд хүдөө-ажалхы машинэ эмсэлүүдэй заһабарины шэнэ-шэнэ тухай заһаһа винхаргуй. Билурайн МТС 83-ай оролодо зүбхэн лэ 17 трактор заһабарилха. Ново-Брянскэ Тарбайтлан болон бусад зарим нэгэн МТС-үүд баһал нямаруу байдалтай.

Манай республикын МТС-үүд правительствен дэбэрин өноор энэ февраль һара соо 256 трактор заһабарилха өһотэй Энэниин бэлдүүлжэ хүдөө аргаболимо манай МТС-үүдтэ бив. Иймднэ доторойно тоо хамга бүхы аргаболиможууднэ хүсэд элсэгдэжэ, тракторнуудта һайн шаһартай заһабари ханджа хэрэгтэй.

Улаан Армийн гээ амжалтата довтолгын элсэгтэ, тракторнуудта баһал болбол МТС-үүдэй худалдарины эвэр түрүү ба алдар солын хэрэг.

Тарилгада хэзээшнэгүй өрхөөр бэлэн

КУДАРА, февраллин 19. (Телефоноор). Энэ аймгай түрүү колхозууд хамтага бэлдэхэжэ, хабарай тарилгада түгэс бэлдэхэл хандана.

«Заря» ажалто тарилгада хэрэгтэ хэжэ хамга бүхы үгэ хүрэгнээ хүсэд хамга сэрбэрлэхэнь гадна машина эмсэлүүд бо лон хонгт тоногуудайга заһабарины хүсэд дүүргэбэ. Тэрэһаа «Баян Булаг», «Комбайн», «Вперед», Сталинэй нэрэмжтэ болон хамга 8 колхоз тарилгада эхэ-эхэһнэгүй өрхөөр бэлэн болоо.

Городской партийна эдибхитэдэй суглаан

Февраллин 18-да, Советуудэй 2-дохой Байшмалыг Сталинскэ Зал соо Улаан-Удэ горошой партийна эдибхитэдэй суглаан болобо.

Партийна эдибхитэдэй суглаан болбол «СССР Союзай Верховно Советэй Х Сессиян дундуй тухай» ВКП(б)-гэй Областной ба Улаан-Удын Гороской Комитетэй секретарь нухэр А. В. Кудрявцевай элдхэл зүбхэн хэлсэб.

Нухэр Кудрявцевай удха һайтай баримтануудар һайн дэбэринэй эдибхитэй суглаһада хабаадагшад угаа хоньролтоһоор шаһанан байна.

Тус элдхэл тухаа, Винтовкин (Нар-

комфил), Ковалев (ВКП(б)-гэй Гороской райкомой секретарь), Малков (Зүүн-Сибирин түнэрэнэй 13-даху дистанци), Шидченко (Железнодорожно район), Смирнов (сэрэгэй часть), Овсеров (ПВЗ), Егловин (Пригородно район) ба Корчагин (Горсовет) гэһэд үгэ хэлсэб.

Гороской партийна эдибхитэдэй суглаан болбол зүбхэн хэлсэһэн асуудалһаа тон тодорхой ба дэлгэрэнги шиндэ-бэрн нэгэн дуулар баталһан абаа. Энэ шидхэбэр соогоо түүхтэй Сессиян шидхэбэрин өрбөн сагта бэлдүүднэ түлөө хүсэ шалалда хайрланууһаар тэмсэхэднэ уялганууднэ абадаг.

Хүдөөний агитаторшуудта туһалалжа

Бурят-монгол арадай баатар мэргэн заншалнууд

«Улаан Армиин хүсэн ехэ, улад зоний эрдэс тэгэ» гэһэн манай бурят-монгол эрдэс хэлсэдэг үгэмдэй мүнөө ойнгог үгэ боложо дэлгэрэнхэй.

Манай оройной ололцониалыта ба ололцониолон аридууд ба түрэл оройно аршаджа харин харалта хорототой тэмэснэри яахалтаа гайхамшгата баатарлг зориг, һубалгаа ябуулга, мэргэн зан гаргалда байгаа байна. Тингэжэ үбгэ эсэгээрэйгээ дахилхай паншалжа, бууша мэргэн ба дайна һубалгаа зангыг үелөө үе залуулан аюулаа аша гуйнгата занан дээрүү үргэн асардаг заншалтай юм. Эртэ урдаһаа хойно домог түүхэдэ ба «маня зохиолдо ороно эрһэн тэдэ эрхэм заншалнуудыг бэздэ шингэнэ улам савһаня өрбүжүүдэ, Улаан Армиин сэргэшүүд, советскэ партизанууд шын дайшалгы заншалнуудыг үдэр бүрийн дайн байлдаһаа соогуур бич болгоно хойто үе гэгдээ» гэһэн үгэлэр тунгунд үгэжэ хойто соо нягталаа халгалжа байна гэһэн.

«Аша гуйнгата зане дайтаар явжа»

«Абэ Оронгойсо соли» үгэмдэй— гэжэ Советскэ Союзай гүрэнэй гинд соо халгалһан алтан үгэмдэй энгэндэ алы тодо тэрлэ боложо үгэнэ.

Үүн холбоо хойшо Үе залгамжалан эрһэн мэдэ нигмүүдэ заншалта манай бурят-монгол арадай дунда бич юм. Бурят-монгол арадай бууша мэргэн хүбүүд энэ заншалыг өш болгон баримтажа советскэ оройной бусад олон арадуудай шылжэл баатар хүбүүд басагалтай хамт мур мурөө өмнүгүдэн явжа Эхэ оройно эрэлхэг зоригтойгоор хамтаалла.

Баатаршуул мэргэшүүдэй гайхамшгата ехэ байдаһуудыг тэдэнэй хэмжээлээгүй ехэ баатар габьялнууд тухай домог, үгэлэр, түүхэ, ойтхоонууд манай бурят-монгол арадай хэдэн олон үе дэмжэн зуулаад жэжүүдэй савһаня эрһэн байна гэһэн. Эдэ үгэлэр ойтхоонуудыг бүхэл дээрһэн абалд үзэхэдэ, хоёр бүлэг болгон таллахда зүйтэй байна.

Нэгдэхээр, эртэ урдын үгэлэрүүд халда бурят яһанга обоготой зүйнөө өөндөгө халша дайсагтай, харин харетга хорототой тэмэслэе фангастеская удаг тайтаар харуулаг байха юм. Эндэ зүрхтэй сэрэгшүүд, зоригчидөө, айнабаар ехэ бар хүсэтэй, «нэгэ хадые абажа нүгэдэ дээрһэн тейжархилда» баатаршуул болгондог, «зуун сажанай харвада зүйнэй һубээр харбадаг» мэргэшүүд болгондог сурталжадаг байна. Эдэ баатар мэргэшүүд халда «хара зоноо харин» хашуулаһаа аршалан боложо, элдэб үгэнэ «арбан толгойтой мандалхайнуудтай», «сөйр хара Лобосовонойнуудтай», «тарий эрэн түрөөһэнэй», «абага ехэ могойнуудтай» урда урдаһаа тулалдан, алы бүхы дайсадаа «арбан жэлдэ абахайн мурөө, хорин жэлдэ хорхойн мурөө» мүнхэн явжа дарадаг гэжэ уран говор харуулдаг.

Хоёрдохоор, бурят-монгол арадай зарим ойтхоонууд болого байдал дээрһэн, үгэл болгоно ушар дээрһэн өгбөһөн байдаг. Байжа баатар, Шалдэ Занди мүнхэн эрдэй баатаршуул тухай хэлсэдэг үгэлэрүүд нэмэ үгэлэрүүд байна гэһэн. XVII зуунай үедэ манай бурят-монгол арад манжуур-монгол хашуудтай дарлалта оролдо байжа, тэдэ хашууд явж алы нэгжэ «хори бурят жэжүүрэн зоний» сар үргэлжэ довтолгон дээрһэдэг байгаа бөлэй. Тэрэ буурай мунхаг үедэ арад зоний дундаһаа Байжа баатар Шалдэ Занди мунхэн зоригтон хүсэтэн гаража, ород зоний аюло болгоулан тэдэнэй туһалхайтайгоор манжуур-монгол хашуудтай дарлалтыг хой-то галтан хаяһан юм. Тэдэ хашуудтай дарлалтыг халгалжа тэдэнэй хялэ талха үедэ Шалдэ Занди болдо өөртөгөө иотог зоний хилын садал талда таһаржа үлэһэн юм ха, Манжуур-монгол хашуудтай мунхаг дарлалттай эсэстэ хүртэ эбсэжүүд хажуу байжа, иотог зоноо дахууһан явжа, тэдэнэй хара мянган адууһын туужа хилэ дабуулан наһал, түрлийн халуун иотог тэһэнэ, таһажа яаһараа тэрэ хашуудтай сэргэтэ барилдажа толгойно саваздаа ороһон байгаа. Манай арадай дунда дэлгэрһэн домог түүхэдэ хэлсэдэг Шалдэ Занди мунхэн толгой абтаһан байһандаа Эхэ иотогтаа үгэн байжа, савһаняһань һүдэрһэн хилын наада тала уруу мунхэн унжаа эрһэн юм гэгдэ. Тингэжэ Шалдэ Зандикин үгэлэйн урдах һуһанһан үгэлүүд ба дууһууд тэрэ гэжэ манай эрхтэй дунда хэдэн арбад гое һайханууд, патриотическая хурга дууһууд бич аад, ард зон халса Шалдэ Зандиг өөлдөһөн үнэһэн баатаршуудтай нэгэ болгоно дурдасхалыг мүнөө хүртэ нангинээр абажа абдаг.

Гэхын хажуугаар, бурят-монгол арад эртэ урдаһаа инаша ород арадай нягт холбоотой явжа, харин хашуудтай дарлалтын урдаһаа халсадаа тэмснэ, халсадаа алы эрһэн юм. Тингэжэ дээрһэн «Үгэлэр түүхэдэ дуудууһан Аламжа Мэргэн, Шово-Баатар, Гэсэр баатаршууд тухай дурһэн ороудтай Илья Муромец, Добрыня Никитич, Алеша Попович алы тухай түрэл ба хүлгэтэй байдаг шынга үгэл бүрдүүлдэа нэмэ түрэл хүлгэтэй байдаг. Юмнэд тэгэдэ, тэдэнэр арад зоний хүсэн шалда, эрэлхэг зориг,

дайшалгы габьялыг бэздэ шингэнээн байшабуу».) XVII зуунай эсэс тэрэ харил хашуудтай зүгһөө Бурядай гэгэр иотогыг хадан олон дахин довтолгоо зэлхын аюулада оруулжа байһан үедэ бурят-монгол эрхтэй ба ород арадуудай хоорондохи дайшалгы хамт барисан бүхын эрхэ нэн. Эгэ хан барисанай байһан сафта ород, бурят болон эрхтэй дружинаууд хамтаржа харил хашуудтай довтолгоонуудыг эгэнтэ бичэ дараг яосууһан байха юм. Галда, «бурядууд эрхэм һайн бууша бэ моринод гэжэ толголодог нэн; айнаһан хойшо адууһа мал үсхэжэ һууһан халда «мур талхалда» бэрхэ һайн байжа, халэ хүндэ дэлгэн дабаһан моринод болон малай мур ялгарууһан танидаг байгаа. Энэнь халса тогууя дээрһэдэг гэжэ мал адууһын туужа явһан харин морино хүмүдмэ бэрхэ үедэ ехэн турһатай байһан юм».)

Бурят-монгол арадай дайша мэргэн заншалыг эртэ урдаһаа хойшо «зүүнэй хашуудтай» нэн тэмсэжэ дундуур эрхтэй алдарһан эрһэн юм. 1812 ондо уужам тэмүүн Ород оройно «баруунай кам» гэгдһэн Наполеоний сэргэүүдэй дайһан ороно эрхэдэ бүхы Ород оройной зон эгэнтэ йангалтайгоор, нэгэн тут оройно доро боложо, Эсэгэ һайхан оройно аюулаа аршалан байһа. Энэнь манай бурят-монгол арад шалдэ-ада-хараа бултаар оролсожо туһалһан байха. Ород оройной бүхы зоний дайсан болохо наполоновский сэргэ суурье даран ярууһан түүхэдэ һайн дурайн баатар ябуулга урмалжа айнабаар халуунгар хүлэһэн абалд, бурят вол халса гинсал мунгэ алы ярууһан тэһы бичэ, мун нигээд олол мал адууһа, мори унаа, мяха тоһо үргэл болгоно үгэнэ байха юм. Жшээ-халд, мори бурядууд шылжэл һайн мянган мори оройно сэрэгтэ бэлтгэһэн байгаа. Мун 100 мянган хүсрэг эсэр мунгэн хори бүрдүүлдһэн орой. Ингэжэ бурят зон «баруунай камыг» даралсаха явдалда оролсоо һэн.

1915—1916 онуудта бурят сэргүүд Россиян оройно дайсан болохо германскэ дээрһэнэй анха түрүүнхэ тулалдан үзэхэһэн байһа. Тэдэнэр Галици ба Польшодо болон тулалдануудта үнээр эхэ сэргэй габьялнуудыг байгуулан юм. «Дайсалтай болон шаруу шанга байдаһуудта Шаржа Бунгер, Дами Шалбоо болон бусад хашууд баатаршуудтай үлэһээр улаа. Хэсэүүд Шувуц Цэнгуе, Лодой Кишкетее гэһэн шархалһаня һаа жагсаалһаа гарингүй тулалдаһан занлаа байгаа. Хашууд бэлтгэһэн болон түрэнэ довтолгоонууд ба гэһын дайралтануудаар германууд болон тэдэнэй союзнистуудтай эрхтэй хурдуулан, тэдэнэй дунда мэгдэл һандал партидаг байгаа».)

Галша, ехэнхалда бурят хашуудһаа бүрдэһэн Дээдэ-Удын хасэг полкууд 1916 оной зун болон оройно генерал Брусилловий сууга ехэ довтолгоо халса-дайсжа ехэнхэ илтануудыг туйлаһан юм.

Выдальский немескэ армиин ялмда шанһын галдэ һайрхуу мэдүүлгүүдыг үлэһэн оройно болон тэрэ брусилловскэ довтолгоодо Дээдэ-Удын нэгэ полкн бүлэг сэргүүд командир Тонкин ба тэрэнэй туһалхайда Ойр Уланшан туруутэй явжа тэдэ оло соо хоржо һууһан бүхэл орой өстөрөскэ сэргүүдэй заримыг савһан унгангаад, үлэһэн зуугаад хүмүүһын явдал абһан байха юм.

Ингэжэ манай үбгэ эсэгээр—бурят-хашууд дэлхэй түрүүһин дайнай фронт дээрэ явдалаа пансахан лэ сэргэй мэргэжэ олоо тэдэ бичэ, мун баһа тэрэ гэжэ дайлагдажа байгаа армиин дотор халһанай байшевистскэ үзэл сурталгаар нэгэрһэн байгаа. Улаан фронтло бусажа ермэсээр тэдэнэр Байгалай үмэжэ советскэ засаг тогтооно явдалда үлэһэн хүдэлмэриһан ба таршанда туһалһан юм.

Гражданскэ дайнда алдарт Байгалай ара үбэрөөр шуурган хулгэл дэлгэрһэн партизанскэ дайн соогуур, манай иотогта советскэ засаг тогтооно гэһэн большевистскэ партиин подпольно хүдэлмэри соогуур бурят-монголой арвай дундаһаа эрхэ сүлжэтэй түлөө эрхтн тэмсэлһэн гарһан юм.

Аймагтай түртэй эрхтн юһэн он байгаа. Анхалда нэгэ улаантардескэ отряд дайначылык байгад, һүдэрһэн Салманай аймгата партизанскэ отрядтай командир явһан. Бурят-монгол арадай өнх түрүүһин алдарт революционер Шыренпил Ранжуров семениотой шуһаһа һа-барга барилдажа савһанууһан байна. Энэ сонго хашуун тэмсэлһэн гэһэн нангин дурдасхалыг манай арад мүнхөөр халгала явдаг.

Мун энэ үедэ мүнөөдэ нэгэ тэмсэллэ Ламба Баярактеев баатарай үхэлөөр улаа һэн. Эсэстэ хүртэ нугаршутэй үлэ болонхон байжа савһангардескэ влүүр-шанга буудууһан урда тэгэһэн үгэл-дэһэн нэгэ хэдэн савһа эрхтэй зүрх-тэйгээр хэрэгтэй, би большевик гэһэнб,

алаашы һаатнай манай хуурда шэнэ тэмсэлдэг гаржа алуурһан хүрэг та-зарие арһан элдхэн халсаха, гэжэ хэл-лэһэ байгаа. Манай Бурят-Монголо, илангаа тэрэнэй Баруун Хойто аймагуудта дэлгэрһэн партизанскэ хүдэлмэри «нүнүнһэнэй» домогоо дуудууһан партизанскэ герой «баабай» Каландаршынлыи, тэрэнэй ила-даһагүй отряд байһан юм. Тингэжэ 1919 оной эсэс багта Каландаршынлыи «ша-бин» явһан эдир залуу эрхтэй Павел Бал-танхиной хүтэлбэри доро бурялай тү-рүүһин партизанскэ отряд тогтоогоо һэн. Һүүлдэ энэ отряд Улаан Армиин Зиминскэ иорито полктой ниглэжэ семе-новскэ фронт дээрэ шэн зоригтойгоор гаралсажа дайнай дүүрэтэ тэмсэлдэе бэлэй. Улаан Павел Балтанхиной Ангар-ска аймагтай военком болодо баатарһа иста-тай байдалуудта харшуулан барилдажа баатарай үхэлээр улаа һэн.

Бидэнэй жаргалта һайхан социалисти-ческэ байдалтай түлөө амы һаһаа алдарт баатарлгээр үгэмдэй һуһан хэдэн тала уруу сооһорууг, «Манай хүнүүдэй элбэг дэлбэриг мадаһан шуһан дэмэ хг-сороогүй гэжэ илхалда сайхалдууһам ба балхалантай болон—гэжэ нүхэр СТАЛИН мэлһэн байһа.

Советскэ засагтай 24 амгалай һайхан жэжүүд соо манай арадай хамга хуу-лэгтэ халса ажабайдала арһан зуула болгохо зохиох һайхан ажал дээрэ үл-гэрөө. Гэгэһие советскэ арад, мун баһа манай бурят-монгол арад, фашистскэ кара-залин асардыг сарахин тулада бэз бэл-дэжэ байгаа. Үбгэ эсэгээрэйгээ ба ала-дүүрэйгэй алдарт дайша заншалнууд-тай үлэһэн дээрэ ури хубуудэ үргэм-жэлэй. Эхэ оройноо үлэһээр, тэрэнэйгээ дайсагта эрхтээр, эрэлхэг зүрхтэйгөөр ба эрх зоригтойгоор һуһан хүмүүжү-һэн байгаа.

Күдэлмэриһэн-Тарианхай Улаан Ар-миин сэргэдэ явжа бурят-монгол арвай эрхтн шалдэ Хамтн КВЖД дээрэ, Ха-дэһа нуурта, Халхин Голдо ба илангаз сагайн фингуудыг эсэргүүсн болон байдалуудта Байгал далайһаа, баабай эрхтнэ нэрэ нүрүүһэн, булда һалһан үзэхэһэн байһа. Тэдэнэр Галици ба Польшодо болон тулалдануудта үнээр эхэ сэргэй габьялнуудыг байгуулан юм. «Дайсалтай болон шаруу шанга байдаһуудта Шаржа Бунгер, Дами Шалбоо болон бусад хашууд баатаршуудтай үлэһээр улаа. Хэсэүүд Шувуц Цэнгуе, Лодой Кишкетее гэһэн шархалһаня һаа жагсаалһаа гарингүй тулалдаһан занлаа байгаа. Хашууд бэлтгэһэн болон түрэнэ довтолгоонууд ба гэһын дайралтануудаар германууд болон тэдэнэй союзнистуудтай эрхтэй хурдуулан, тэдэнэй дунда мэгдэл һандал партидаг байгаа».)

1915—1916 онуудта бурят сэргүүд Россиян оройно дайсан болохо германскэ дээрһэнэй анха түрүүнхэ тулалдан үзэхэһэн байһа. Тэдэнэр Галици ба Польшодо болон тулалдануудта үнээр эхэ сэргэй габьялнуудыг байгуулан юм. «Дайсалтай болон шаруу шанга байдаһуудта Шаржа Бунгер, Дами Шалбоо болон бусад хашууд баатаршуудтай үлэһээр улаа. Хэсэүүд Шувуц Цэнгуе, Лодой Кишкетее гэһэн шархалһаня һаа жагсаалһаа гарингүй тулалдаһан занлаа байгаа. Хашууд бэлтгэһэн болон түрэнэ довтолгоонууд ба гэһын дайралтануудаар германууд болон тэдэнэй союзнистуудтай эрхтэй хурдуулан, тэдэнэй дунда мэгдэл һандал партидаг байгаа».)

Галша, ехэнхалда бурят хашуудһаа бүрдэһэн Дээдэ-Удын хасэг полкууд 1916 оной зун болон оройно генерал Брусилловий сууга ехэ довтолгоо халса-дайсжа ехэнхэ илтануудыг туйлаһан юм.

Выдальский немескэ армиин ялмда шанһын галдэ һайрхуу мэдүүлгүүдыг үлэһэн оройно болон тэрэ брусилловскэ довтолгоодо Дээдэ-Удын нэгэ полкн бүлэг сэргүүд командир Тонкин ба тэрэнэй туһалхайда Ойр Уланшан туруутэй явжа тэдэ оло соо хоржо һууһан бүхэл орой өстөрөскэ сэргүүдэй заримыг савһан унгангаад, үлэһэн зуугаад хүмүүһын явдал абһан байха юм.

Ингэжэ манай үбгэ эсэгээр—бурят-хашууд дэлхэй түрүүһин дайнай фронт дээрэ явдалаа пансахан лэ сэргэй мэргэжэ олоо тэдэ бичэ, мун баһа тэрэ гэжэ дайлагдажа байгаа армиин дотор халһанай байшевистскэ үзэл сурталгаар нэгэрһэн байгаа. Улаан фронтло бусажа ермэсээр тэдэнэр Байгалай үмэжэ советскэ засаг тогтооно явдалда үлэһэн хүдэлмэриһан ба таршанда туһалһан юм.

Гражданскэ дайнда алдарт Байгалай ара үбэрөөр шуурган хулгэл дэлгэрһэн партизанскэ дайн соогуур, манай иотогта советскэ засаг тогтооно гэһэн большевистскэ партиин подпольно хүдэлмэри соогуур бурят-монголой арвай дундаһаа эрхэ сүлжэтэй түлөө эрхтн тэмсэлһэн гарһан юм.

Аймагтай түртэй эрхтн юһэн он байгаа. Анхалда нэгэ улаантардескэ отряд дайначылык байгад, һүдэрһэн Салманай аймгата партизанскэ отрядтай командир явһан. Бурят-монгол арадай өнх түрүүһин алдарт революционер Шыренпил Ранжуров семениотой шуһаһа һа-барга барилдажа савһанууһан байна. Энэ сонго хашуун тэмсэлһэн гэһэн нангин дурдасхалыг манай арад мүнхөөр халгала явдаг.

Мун энэ үедэ мүнөөдэ нэгэ тэмсэллэ Ламба Баярактеев баатарай үхэлөөр улаа һэн. Эсэстэ хүртэ нугаршутэй үлэ болонхон байжа савһангардескэ влүүр-шанга буудууһан урда тэгэһэн үгэл-дэһэн нэгэ хэдэн савһа эрхтэй зүрх-тэйгээр хэрэгтэй, би большевик гэһэнб,

аларай дайшалгы заншалнууд. Бурягэ, 1942, нояр 5.

1) Ф. А. Кудрявцев—«Бурят-Монгол, 1942, нояр 5.

2) Мун тэндэ, нояр 9.

3) Мун тэндэ, нояр 12.

алаашы һаатнай манай хуурда шэнэ тэмсэлдэг гаржа алуурһан хүрэг та-зарие арһан элдхэн халсаха, гэжэ хэл-лэһэ байгаа.

Манай Бурят-Монголо, илангаа тэрэнэй Баруун Хойто аймагуудта дэлгэрһэн партизанскэ хүдэлмэри «нүнүнһэнэй» домогоо дуудууһан партизанскэ герой «баабай» Каландаршынлыи, тэрэнэй ила-даһагүй отряд байһан юм. Тингэжэ 1919 оной эсэс багта Каландаршынлыи «ша-бин» явһан эдир залуу эрхтэй Павел Бал-танхиной хүтэлбэри доро бурялай тү-рүүһин партизанскэ отряд тогтоогоо һэн. Һүүлдэ энэ отряд Улаан Армиин Зиминскэ иорито полктой ниглэжэ семе-новскэ фронт дээрэ шэн зоригтойгоор гаралсажа дайнай дүүрэтэ тэмсэлдэе бэлэй. Улаан Павел Балтанхиной Ангар-ска аймагтай военком болодо баатарһа иста-тай байдалуудта харшуулан барилдажа баатарай үхэлээр улаа һэн.

Бидэнэй жаргалта һайхан социалисти-ческэ байдалтай түлөө амы һаһаа алдарт баатарлгээр үгэмдэй һуһан хэдэн тала уруу сооһорууг, «Манай хүнүүдэй элбэг дэлбэриг мадаһан шуһан дэмэ хг-сороогүй гэжэ илхалда сайхалдууһам ба балхалантай болон—гэжэ нүхэр СТАЛИН мэлһэн байһа.

Советскэ засагтай 24 амгалай һайхан жэжүүд соо манай арадай хамга хуу-лэгтэ халса ажабайдала арһан зуула болгохо зохиох һайхан ажал дээрэ үл-гэрөө. Гэгэһие советскэ арад, мун баһа манай бурят-монгол арад, фашистскэ кара-залин асардыг сарахин тулада бэз бэл-дэжэ байгаа. Үбгэ эсэгээрэйгээ ба ала-дүүрэйгэй алдарт дайша заншалнууд-тай үлэһэн дээрэ ури хубуудэ үргэм-жэлэй. Эхэ оройноо үлэһээр, тэрэнэйгээ дайсагта эрхтээр, эрэлхэг зүрхтэйгөөр ба эрх зоригтойгоор һуһан хүмүүжү-һэн байгаа.

Күдэлмэриһэн-Тарианхай Улаан Ар-миин сэргэдэ явжа бурят-монгол арвай эрхтн шалдэ Хамтн КВЖД дээрэ, Ха-дэһа нуурта, Халхин Голдо ба илангаз сагайн фингуудыг эсэргүүсн болон байдалуудта Байгал далайһаа, баабай эрхтнэ нэрэ нүрүүһэн, булда һалһан үзэхэһэн байһа. Тэдэнэр Галици ба Польшодо болон тулалдануудта үнээр эхэ сэргэй габьялнуудыг байгуулан юм. «Дайсалтай болон шаруу шанга байдаһуудта Шаржа Бунгер, Дами Шалбоо болон бусад хашууд баатаршуудтай үлэһээр улаа. Хэсэүүд Шувуц Цэнгуе, Лодой Кишкетее гэһэн шархалһаня һаа жагсаалһаа гарингүй тулалдаһан занлаа байгаа. Хашууд бэлтгэһэн болон түрэнэ довтолгоонууд ба гэһын дайралтануудаар германууд болон тэдэнэй союзнистуудтай эрхтэй хурдуулан, тэдэнэй дунда мэгдэл һандал партидаг байгаа».)

1915—1916 онуудта бурят сэргүүд Россиян оройно дайсан болохо германскэ дээрһэнэй анха түрүүнхэ тулалдан үзэхэһэн байһа. Тэдэнэр Галици ба Польшодо болон тулалдануудта үнээр эхэ сэргэй габьялнуудыг байгуулан юм. «Дайсалтай болон шаруу шанга байдаһуудта Шаржа Бунгер, Дами Шалбоо болон бусад хашууд баатаршуудтай үлэһээр улаа. Хэсэүүд Шувуц Цэнгуе, Лодой Кишкетее гэһэн шархалһаня һаа жагсаалһаа гарингүй тулалдаһан занлаа байгаа. Хашууд бэлтгэһэн болон түрэнэ довтолгоонууд ба гэһын дайралтануудаар германууд болон тэдэнэй союзнистуудтай эрхтэй хурдуулан, тэдэнэй дунда мэгдэл һандал партидаг байгаа».)

Галша, ехэнхалда бурят хашуудһаа бүрдэһэн Дээдэ-Удын хасэг полкууд 1916 оной зун болон оройно генерал Брусилловий сууга ехэ довтолгоо халса-дайсжа ехэнхэ илтануудыг туйлаһан юм.

Выдальский немескэ армиин ялмда шанһын галдэ һайрхуу мэдүүлгүүдыг үлэһэн оройно болон тэрэ брусилловскэ довтолгоодо Дээдэ-Удын нэгэ полкн бүлэг сэргүүд командир Тонкин ба тэрэнэй туһалхайда Ойр Уланшан туруутэй явжа тэдэ оло соо хоржо һууһан бүхэл орой өстөрөскэ сэргүүдэй заримыг савһан унгангаад, үлэһэн зуугаад хүмүүһын явдал абһан байха юм.

Ингэжэ манай үбгэ эсэгээр—бурят-хашууд дэлхэй түрүүһин дайнай фронт дээрэ явдалаа пансахан лэ сэргэй мэргэжэ олоо тэдэ бичэ, мун баһа тэрэ гэжэ дайлагдажа байгаа армиин дотор халһанай байшевистскэ үзэл сурталгаар нэгэрһэн байгаа. Улаан фронтло бусажа ермэсээр тэдэнэр Байгалай үмэжэ советскэ засаг тогтооно явдалда үлэһэн хүдэлмэриһан ба таршанда туһалһан юм.

Гражданскэ дайнда алдарт Байгалай ара үбэрөөр шуурган хулгэл дэлгэрһэн партизанскэ дайн соогуур, манай иотогта советскэ засаг тогтооно гэһэн большевистскэ партиин подпольно хүдэлмэри соогуур бурят-монголой арвай дундаһаа эрхэ сүлжэтэй түлөө эрхтн тэмсэлһэн гарһан юм.

Аймагтай түртэй эрхтн юһэн он байгаа. Анхалда нэгэ улаантардескэ отряд дайначылык байгад, һүдэрһэн Салманай аймгата партизанскэ отрядтай командир явһан. Бурят-монгол арадай өнх түрүүһин алдарт революционер Шыренпил Ранжуров семениотой шуһаһа һа-барга барилдажа савһанууһан байна. Энэ сонго хашуун тэмсэлһэн гэһэн нангин дурдасхалыг манай арад мүнхөөр халгала явдаг.

Мун энэ үедэ мүнөөдэ нэгэ тэмсэллэ Ламба Баярактеев баатарай үхэлөөр улаа һэн. Эсэстэ хүртэ нугаршутэй үлэ болонхон байжа савһангардескэ влүүр-шанга буудууһан урда тэгэһэн үгэл-дэһэн нэгэ хэдэн савһа эрхтэй зүрх-тэйгээр хэрэгтэй, би большевик гэһэнб,

аларай дайшалгы заншалнууд. Бурягэ, 1942, нояр 5.

1) Ф. А. Кудрявцев—«Бурят-Монгол, 1942, нояр 5.

2) Мун тэндэ, нояр 9.

3) Мун тэндэ, нояр 12.

алаашы һаатнай манай хуурда шэнэ тэмсэлдэг гаржа алуурһан хүрэг та-зарие арһан элдхэн халсаха, гэжэ хэл-лэһэ байгаа.

Манай Бурят-Монголо, илангаа тэрэнэй Баруун Хойто аймагуудта дэлгэрһэн партизанскэ хүдэлмэри «нүнүнһэнэй» домогоо дуудууһан партизанскэ герой «баабай» Каландаршынлыи, тэрэнэй ила-даһагүй отряд байһан юм. Тингэжэ 1919 оной эсэс багта Каландаршынлыи «ша-бин» явһан эдир залуу эрхтэй Павел Бал-танхиной хүтэлбэри доро бурялай тү-рүүһин партизанскэ отряд тогтоогоо һэн. Һүүлдэ энэ отряд Улаан Армиин Зиминскэ иорито полктой ниглэжэ семе-новскэ фронт дээрэ шэн зоригтойгоор гаралсажа дайнай дүүрэтэ тэмсэлдэе бэлэй. Улаан Павел Балтанхиной Ангар-ска аймагтай военком болодо баатарһа иста-тай байдалуудта харшуулан барилдажа баатарай үхэлээр улаа һэн.

Бидэнэй жаргалта һайхан социалисти-ческэ байдалтай түлөө амы һаһаа алдарт баатарлгээр үгэмдэй һуһан хэдэн тала уруу сооһорууг, «Манай хүнүүдэй элбэг дэлбэриг мадаһан шуһан дэмэ хг-сороогүй гэжэ илхалда сайхалдууһам ба балхалантай болон—гэжэ нүхэр СТАЛИН мэлһэн байһа.

Советскэ засагтай 24 амгалай һайхан жэжүүд соо манай арадай хамга хуу-лэгтэ халса ажабайдала арһан зуула болгохо зохиох һайхан ажал дээрэ үл-гэрөө. Гэгэһие советскэ арад, мун баһа манай бурят-монгол арад, фашистскэ кара-залин асардыг сарахин тулада бэз бэл-дэжэ байгаа. Үбгэ эсэгээрэйгээ ба ала-дүүрэйгэй алдарт дайша заншалнууд-тай үлэһэн дээрэ ури хубуудэ үргэм-жэлэй. Эхэ оройноо үлэһээр, тэрэнэйгээ дайсагта эрхтээр, эрэлхэг зүрхтэйгөөр ба эрх зоригтойгоор һуһан хүмүүжү-һэн байгаа.

Күдэлмэриһэн-Тарианхай Улаан Ар-миин сэргэдэ явжа бурят-монгол арвай эрхтн шалдэ Хамтн КВЖД дээрэ, Ха-дэһа нуурта, Халхин Голдо ба илангаз сагайн фингуудыг эсэргүүсн болон байдалуудта Байгал далайһаа, баабай эрхтнэ нэрэ нүрүүһэн, булда һалһан үзэхэһэн байһа. Тэдэнэр Галици ба Польшодо болон тулалдануудта үнээр эхэ сэргэй габьялнуудыг байгуулан юм. «Дайсалтай болон шаруу шанга байдаһуудта Шаржа Бунгер, Дами Шалбоо болон бусад хашууд баатаршуудтай үлэһээр улаа. Хэсэүүд Шувуц Цэнгуе, Лодой Кишкетее гэһэн шархалһаня һаа жагсаалһаа гарингүй тулалдаһан занлаа байгаа. Хашууд бэлтгэһэн болон түрэнэ довтолгоонууд ба гэһын дайралтануудаар германууд болон тэдэнэй союзнистуудтай эрхтэй хурдуулан, тэдэнэй дунда мэгдэл һандал партидаг байгаа».)

1915—1916 онуудта бурят сэргүүд Россиян оройно дайсан болохо германскэ дээрһэнэй анха түрүүнхэ тулалдан үзэхэһэн байһа. Тэдэнэр Галици ба Польшодо болон тулалдануудта үнээр эхэ сэргэй габьялнуудыг байгуулан юм. «Дайсалтай болон шаруу шанга байдаһуудта Шаржа Бунгер,